

ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΘΕΑΤΡΑ ΤΗΣ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ

Μαρία Μικεδάκη
Λέκτορας Αρχαίου Θεάτρου
Τμήμα Θεατρικών Σπουδών
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Η αρχαιολογική σκαπάνη έχει φέρει στο φως εννέα αρχαία θέατρα στο νομό Αργολίδας. Πέντε από αυτά έχουν αποκαλυφθεί στο Άργος, τρία στην Επίδαυρο και ένα στις Μυκήνες. Αν εξαιρέσει κανείς τα δύο μικρά θέατρα του Άργους (το «Θέατρο της Αγοράς» και το θέατρο στο ιερό του Απόλλωνα Πυθίου) που προορίζονταν για συγκεντρώσεις θρησκευτικού και πολιτικού χαρακτήρα ή για λατρευτικούς σκοπούς, τα υπόλοιπα επτά θέατρα φιλοξενούσαν πρωτίστως μουσικούς αγώνες. Οι αγώνες αυτοί συνήθως περιλάμβαναν αγώνες ποίησης, οργανικής μουσικής, άσματος, χορού και δράματος. Εντάσσονταν, δε, στο πλαίσιο συγκεκριμένων εορτών που διοργάνωναν οι πιστοί προς τιμήν των θεών τους. Στις Μυκήνες ο τιμώμενος θεός ήταν ο Διόνυσος, στην Επίδαυρο ο Ασκληπιός και ο Διόνυσος, ενώ στο Άργος η Ήρα, ο Δίας και αργότερα οι θεοποιημένοι ρωμαίοι αυτοκράτορες.

Πολλές από τις δραματικές παραστάσεις που παρουσιάζονταν στα θέατρα της Αργολίδας ήταν επαναλήψεις έργων των μεγάλων τραγικών, που είχαν εμπνευστεί τις υποθέσεις τους από μύθους που είχαν «γεννηθεί» στη συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή. Αρκεί να θυμηθεί κανείς το μύθο των Δαναΐδων, του Ορέστη και της Ηλέκτρας που εκτυλίσσεται στο Άργος, τη σπουδαιότερη από τις αργολικές πόλεις. Επιπλέον, μυθικά πρόσωπα της Αργολίδας γίνονται *dramatis personae* σε αρκετές – σωζόμενες ή μη – τραγωδίες. Ενδεικτικά αναφέρεται ο Περσέας στην *Ανδρομέδα* του Ευριπίδη, ο Ηρακλής στον *Ηρακλή μαινόμενο* του ίδιου τραγικού, ο Ναύπλιος (ο Νεώτερος) μαζί με τον γιο του Παλαμήδη στο έργο του Σοφοκλή *Ναύπλιος Πυρκαεύς*, ο Ίναχος (βασιλιάς του Άργους) στην ομώνυμη τραγωδία του Σοφοκλή, ο Ευρυσθέας (έτερος βασιλιάς του Άργους) στους *Ηρακλείδες* του Ευριπίδη και, τέλος, ο Προίτος (βασιλιάς της Τίρυνθας) στη *Σθενέβοια* του Ευριπίδη.

Η μουσική, με την αξεπέραστη ψυχαγωγική της δύναμη, κατείχε ιδιαίτερη θέση στο αρχαίο ελληνικό θέατρο. Από αυτή την άποψη θα πρέπει κανείς να εξάρει τη μεγάλη συνεισφορά του Άργους στην εξέλιξη της μουσικής των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο (III, 131, 3), οι κάτοικοι του Άργους είχαν τα πρωτεία από όλους τους Έλληνες στη μουσική. Ονομαστοί για την τέχνη τους ήταν οι Αργείοι μουσικοί Αριστόνικος (7^{ος} αι. π.Χ.) και Σακάδας (τέλη 7^{ου} – αρχές 6^{ου} αι. π.Χ.) που καθιέρωσαν την κιθάρα και τον αυλό αντίστοιχα ως αυτόνομα σολιστικά όργανα στους μουσικούς αγώνες, χωρίς τη συνοδεία άσματος, ο Ιέραξ (7^{ος} αι. π.Χ.) που επινόησε τρία είδη συνθέσεων για αυλούς (τον *ιεράκειον νόμον*, το *ιεράκειον μέλος* και την *ενδρομήν*), καθώς και η ποιήτρια και μουσικός Τελέσιλλα

(τέλη 6^{ου} – αρχές 5^{ου} αι. π.Χ.), η οποία έγινε γνωστή τόσο για τα λυρικά της ποιήματα όσο και για το ηρωικό της θάρρος που απέτρεψε την κατάληψη της πόλης της από τους Σπαρτιάτες. Από το Άργος κατάγονταν, εξάλλου, ο Ιοφώντας και ο Τιμοκράτης που συνέθεταν τα λυρικά μέρη των δραμάτων του Ευριπίδη (Γένος Ευριπίδου και Βίος, 16-17 [έκδ. CUF]). Στα ονόματα αυτά θα πρέπει, τέλος, να προστεθεί και εκείνο του Λάσου από την Ερμιόνη Αργολίδας (6^{ος} αι. π.Χ.) που ήταν ποιητής διθυράμβων, ανακαινιστής της διθυραμβικής μουσικής και περίφημος μαθητής του Σακάδα.

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι ο νομός Αργολίδας έχει μια μακραίωνη θεατρική και μουσική παράδοση που ξεκινά από την αρχαϊκή εποχή, συνεχίζεται αδιάλειπτα μέχρι τους ρωμαϊκούς χρόνους και αναζωπυρώνεται στη σημερινή εποχή χάρη στη θεσμοθέτηση σημαντικών θεατρικών και μουσικών φεστιβάλ (Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου, «Μουσικός Ιούλιος», Φεστιβάλ Άργους-Μυκηνών) που λαμβάνουν χώρα στα αρχαία θέατρα της περιοχής. Όμως, και το Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, που φιλοξενείται από το 2003 στην πόλη του Ναυπλίου, επιδιώκει μέσα από την επιστημονική και καλλιτεχνική του δραστηριότητα να γίνει άξιος συνεχιστής αυτής της παράδοσης και να προωθήσει το θεατρικό γίγνεσθαι στην Αργολίδα.

Τα αρχαία θέατρα του Άργους

1. Το «Θέατρο της Αγοράς»

Εικ. 1. Το «Θέατρο της Αγοράς» από νοτιοδυτικά (φωτογραφία: Μ. Μικεδάκη / Copyright © Εφορεία Αρχαιοτήτων Αργολίδας – Ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων / Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων / © Ephorate of Antiquities of Argolis - Greek Ministry of Culture, Education and Religious Affairs / Archaeological Receipts Fund).

Στο βόρειο τμήμα της αρχαίας αγοράς του Άργους, σε επαφή με μια στοά που στέγαζε προφανώς μεταλλουργικά και κοροπλαστικά εργαστήρια, κατασκευάστηκε μάλλον τον 4^ο π.Χ. αιώνα μια ορχήστρα. Η τελευταία, που ονομάζεται συμβατικά «Θέατρο της Αγοράς», είχε σχήμα πεταλοειδούς τόξου, διαμέτρου 28 μ., και οριζόταν από δύο βαθμίδες. Σε αυτές μπορούσαν να καθίσουν μέχρι 80 άτομα που συμμετείχαν σε συγκεντρώσεις θρησκευτικού και πολιτικού χαρακτήρα. Στο κέντρο της ορχήστρας βρέθηκε η βάση ενός προγενέστερου βωμού με τρίγλυφα (ίσως, του ιερού του Λυκείου Απόλλωνα) που χρονολογείται στο δεύτερο μισό του 5^{ου} π.Χ. αιώνα. Η εν λόγω ορχήστρα μετατράπηκε σε δεξαμενή γύρω στο 200 μ.Χ.

Βιβλιογραφία

- Ευαγγελίδης, Β., *Η Αγορά των πόλεων της Ελλάδας από τη ρωμαϊκή κατάκτηση ως τον 3^ο αι. μ.Χ.*, Θεσσαλονίκη 2010, 87-88.
- Marchetti, P. – Rizakis, Y., «Recherches sur les mythes et la topographie d' Argos. IV. L' agora revisitée», *Bulletin de correspondance hellénique* 119, 1995, 437-472, ιδ. σ. 454-455.

- Moretti, J.-Ch., *Théâtres d' Argos, Sites et Monuments X*, Paris 1993, 3-6.
- Nielsen, I., *Cultic Theatres and Ritual Drama. A Study in Regional Development and Religious Interchange between East and West in Antiquity* (Aarhus Studies in Mediterranean Antiquity 4), Aarhus 2002, 103.
- Pariente, A. – Piérart, M. –Thalmann, J.P., *Bulletin de correspondance hellénique* 110, 1986, 767, εικ. 3.
- Pariente, A., *Bulletin de correspondance hellénique* 111, 1987, 591-595.
- ———. *Bulletin de correspondance hellénique* 112, 1988, 700-708
- ———. *Bulletin de correspondance hellénique* 115, 1991, 670-672.
- Pariente, A. – Piérart, M. –Thalmann, J.P., «Les recherches sur l'agora d'Argos: résultats et perspectives» στο: A. Pariente – G. Touchais (επιμ.), *Άργος και Αργολίδα: τοπογραφία και πολεοδομία, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Αθήνα / Άργος 28/4-1/5/1990*, (Ελληνογαλλικές έρευνες 3), Παρίσι 1998, 211-231, ιδ. σσ. 214-215.
- Sear, F., *Roman Theatres. An Architectural Study*, Oxford 2006, 386.

2. Το μεγάλο θέατρο του Άργους

Εικ. 2. Το μεγάλο θέατρο του Άργους από νοτιοανατολικά (S. Moraw – E. Nölle, *Die Geburt des Theaters in der griechischen Antike*, Mainz am Rhein 2002, εικ. 40).

Το μεγάλο θέατρο του Άργους βρίσκεται στις νοτιοανατολικές υπώρειες του λόφου της Λάρισας, δυτικά της αρχαίας αγοράς. Οικοδομήθηκε στα τέλη του 4^{ου} ή στις αρχές του 3^{ου} π.Χ. αιώνα σε ένα χώρο με πολλά ιερά που ήταν αφιερωμένα σε

θεότητες και ήρωες, όπως αυτά του Διός Ευβουλέως, των Διοσκούρων και του Ηρακλή.

Το ελληνιστικό θέατρο, χωρητικότητας 20.000 θεατών, αντικατέστησε το κλασικό θέατρο με τα ευθύγραμμα εδώλια που βρισκόταν περίπου 100 μ. νοτιότερα. Ο πιθανότερος λόγος, που έκανε επιτακτική την ανέγερση ενός τόσο μεγάλου θεάτρου την εποχή εκείνη, ήταν η μεταφορά δύο πολύ σημαντικών αγώνων από τη «γενέτειρά» τους στο Άργος: πρόκειται για τους πανελλήνιους αγώνες των *Νέμεων* ή *Νέμειων*, που μέχρι το 271 π.Χ. διεξάγονταν στο ιερό του Δία στη Νεμέα, καθώς και για τα *Ηραία* ή *Εκατόμβοια*, που μέχρι τον 3^ο π.Χ. αιώνα γιορτάζονταν στο Ηραίο, το επίσημο θρησκευτικό κέντρο του Άργους. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι εορτές προς τιμήν του Δία (*Νέμεα*) διοργανώνονταν από το «Κοινό των διονυσιακών τεχνιτών του Ισθμού και της Νεμέας» που ήταν ένα σωματείο, στο οποίο συμμετείχαν οι καλλιτέχνες που έπαιρναν μέρος στους μουσικούς αγώνες. Τα κεντρικά όργανα του συγκεκριμένου Κοινού είχαν την έδρα τους στο Άργος και τη Θήβα.

Το πρόγραμμα των *Νέμεων* και των *Ηραίων* περιλάμβανε – μεταξύ άλλων – μουσικούς και δραματικούς αγώνες που διεξάγονταν στο χώρο του θεάτρου. Στον ίδιο χώρο φιλοξενούνταν, επίσης, πολιτικές συνεδριάσεις, όπως η Σύνοδος της Αχαϊκής Συμπολιτείας, που γινόταν τακτικά κατά τον 2^ο π.Χ. αιώνα. Κατά τη ρωμαϊκή εποχή καθιερώθηκαν νέοι αγώνες στο πλαίσιο της αυτοκρατορικής λατρείας (π.χ. τα *Αντινόεια*), καθώς και άλλου είδους θεάματα (θηριομαχίες, μονομαχίες και χοροί μέσα στο νερό) που άλλαξαν σε μεγάλο βαθμό, όπως θα ειπωθεί στη συνέχεια, τη φυσιογνωμία του μνημείου.

Το θέατρο τους Άργους σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση, επειδή το μεγαλύτερο μέρος του κοίλου και ένα μέρος της ορχήστρας είναι λαξευμένα στο φυσικό βράχο. Το κοίλο χωριζόταν οριζοντίως από τρεις οριζόντιους διαδρόμους και καθέτως από πέντε ακτινωτές κλίμακες, που σχημάτιζαν τέσσερις κερκίδες. Ο αριθμός των κερκίδων αντιστοιχούσε στις τέσσερις φυλές του Άργους.

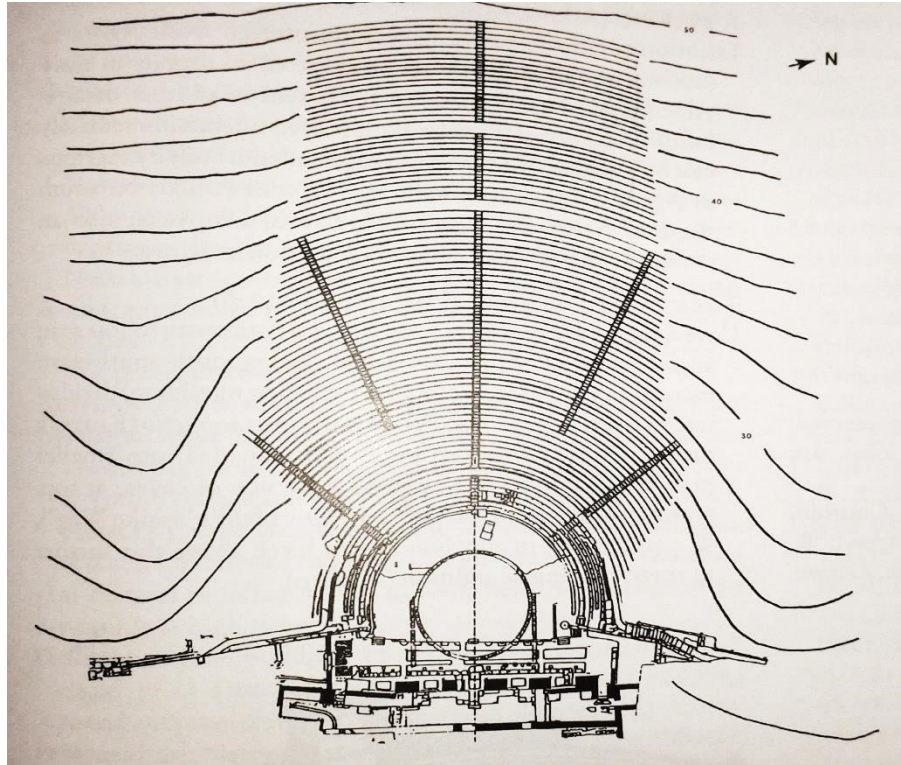
Στην ελληνιστική εποχή η ορχήστρα ήταν κυκλική (διάμ. 26 μ.) και οριζόταν από ένα λίθινο κύκλο που ήταν κατασκευασμένος με πλάκες και πλαισιωνόταν από δύο εφαπτόμενες λίθινες γραμμές (εικ. 3). Ο κύκλος μάλλον εξυπηρετούσε τις κινήσεις του *κύκλιου χορού* του διθυράμβου, ενώ οι γραμμές την ευθύγραμμη κίνηση του χορού της τραγωδίας και της κωμωδίας.

Εικ. 3. Το μεγάλο θέατρο του Άργους από δυτικά, διακρίνονται: 1. Υπολείμματα του χαμηλού τοίχου του ρωμαϊκού κολυμβητήριου, 2. Οι ευθύγραμμες και κυκλικές λίθινες πλάκες της ορχήστρας που καθοδηγούσαν τις κινήσεις του χορού (φωτογραφία: Μ. Μικεδάκη / Copyright © Εφορεία Αρχαιοτήτων Αργολίδας – Ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων / Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων / © Ephorate of Antiquities of Argolis - Greek Ministry of Culture, Education and Religious Affairs / Archaeological Receipts Fund).

Μια υπόγεια δίοδος συνέδεε την ορχήστρα με την ελληνιστική σκηνή. Ορισμένοι μελετητές ταυτίζουν αυτή τη δίοδο με τις *χαρωνείους κλίμακες* που αναφέρει ο Πολυδεύκης (IV, 132), μέσω των οποίων εμφανίζονταν στο σκηνικό χώρο τα δραματικά πρόσωπα που επέστρεφαν από τον Κάτω Κόσμο ή μετέβαιναν σε αυτόν.

Το σκηνικό οικοδόμημα, κτισμένο με καλά επεξεργασμένους ασβεστόλιθους, περιλάμβανε το προσκήνιο (24,40 × 2,50 μ.), την κυρίως σκηνή (19,10 μ. × 5,20 μ.) και μια δωρική στοά στο πίσω μέρος της (24 μ. × 5,60 μ.) που μάλλον προστέθηκε τον 2^ο π.Χ. αιώνα. Στην προέκταση της σκηνής είχαν κατασκευαστεί δύο μονές ράμπες, που οδηγούσαν στη στέγη του προσκηνίου και στον άνω όροφο της σκηνής, ο οποίος, πιθανώς, διέθετε πέντε μεγάλα ανοίγματα στην πρόσοψή του.

Εικ. 4. Κάτοψη του μεγάλου θεάτρου του Άργους (F. Sear, *Roman Theatres. An Architectural Study*, Oxford 2006, σχ. 413).

Το μεγάλο θέατρο του Άργους υπέστη διάφορες μετατροπές κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους. Την εποχή του αυτοκράτορα Αδριανού (*SEG XI 340*), το ελληνιστικό προσκήνιο αντικαταστάθηκε από ένα σκηνικό βάθρο (*pulpitum*) με κόγχες που είχε επένδυση από μαρμάρινες πλάκες. Η διώροφη ελληνιστική σκηνή μετατράπηκε σε μια πλινθόκτιστη, ρωμαϊκού τύπου σκηνή που επεκτάθηκε προς τα δυτικά, καλύπτοντας ένα μέρος της ορχήστρας. Η *scaenae frons* αποτελούνταν από έναν ευθύγραμμο τοίχο, όπου ανοίγονταν τρεις θύρες που οδηγούσαν στα καμαρίνια (*post-scaenium*): ήταν, δε, διακοσμημένη με τέσσερα ζεύγη κιόνων που πατούσαν πάνω σε ισάριθμα βάθρα και συνεχίζονταν, ίσως, προς τα πάνω σε δύο επάλληλα επίπεδα. Η στοά που προϋπήρχε στο πίσω μέρος της σκηνής, παρέμεινε ακέραιη. Στις παρόδους του θεάτρου (*aditus maximi*) χτίστηκαν δυο πλευρικές αίθουσες. Το σκηνικό οικοδόμημα υπέστη άλλη μια μετατροπή κατά την ύστερη αυτοκρατορική εποχή (3^ο – 4^ο μ.Χ. αιώνα): στην πρόσοψη του *pulpitum* προστέθηκαν κιονίσκοι και στα άκρα του ψηφιδωτά με γεωμετρικό διάκοσμο.

Κατά τη ρωμαϊκή εποχή σημειώθηκαν και άλλες μετατροπές στην αρχιτεκτονική του μνημείου, επειδή τότε άλλαξε ριζικά ο χαρακτήρας των θεαμάτων που φιλοξενούνταν σε αυτό. Οι δημοφιλείς για την εποχή μονομαχίες και θηριομαχίες επέβαλαν τη μετατροπή της ορχήστρας σε αρένα. Για την ασφάλεια των θεατών από το άγριο θέαμα τοποθετήθηκε ένα δίχτυ γύρω από την ορχήστρα. Επίσης, για την προστασία των θεατών από τον ήλιο τοποθετήθηκαν πάνω από τα εδώλια *vela*, δηλαδή υφάσματα που στερεώνονταν με τεντωμένα σχοινιά στην κορυφή ξύλινων

ιστών. Διακρίνονται ακόμα και σήμερα, λαξευμένες στο βράχο, οι υποδοχές που χρησιμοποιούνταν για τη στερέωση των παραπάνω κατασκευών.

Τον 3^ο μ.Χ. αιώνα προστέθηκε ένα τιμητικό θεωρείο στη μέση των πρώτων σειρών εδωλίων του κοίλου, το οποίο προοριζόταν για τους αγωνοθέτες (εικ. 5). Τον 4^ο μ.Χ. αιώνα, εγκαταστάθηκε μέσα στην ορχήστρα του θεάτρου ένα κολυμβητήριο που φιλοξενούσε θεάματα στο νερό (π.χ. μίμους που ερμήνευαν μυθικές σκηνές που διαδραματιζόνταν στο νερό) (εικ. 3). Τότε κατασκευάστηκε ένας αγωγός υδροδότησης που περιέτρεχε το κοίλο στο ύψος της τέταρτης σειράς κοινών εδωλίων, κατέληγε στη βόρεια πάροδο και από εκεί γέμιζε με νερό την επενδυμένη με μαρμάρινες πλάκες ορχήστρα.

Εικ. 5. Το τιμητικό θεωρείο στο μεγάλο θέατρο του Άργους από νοτιοδυτικά (φωτογραφία: Μ. Μικεδάκη / Copyright © Εφορεία Αρχαιοτήτων Αργολίδας – Ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων / Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων / © Ephorate of Antiquities of Argolis - Greek Ministry of Culture, Education and Religious Affairs / Archaeological Receipts Fund).

Το θέατρο εγκαταλείφθηκε οριστικά στο τέλος του 4^{ου} μ.Χ. αιώνα. Παρέμεινε ορατό στους επόμενους αιώνες και πολλοί περιηγητές το αναφέρουν στις περιηγήσεις τους. Στους νεώτερους χρόνους πραγματοποιήθηκε σε αυτό η 4^η Εθνοσυνέλευση του νέου ελληνικού κράτους, που οργάνωσε ο Ιωάννης Καποδίστριας (11 Ιουλίου – 6 Αυγούστου 1829). Η ανασκαφική έρευνα του θεάτρου πραγματοποιήθηκε αρχικά από τον Ιωάννη Κοφινιώτη και εν συνεχεία από τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή (1890, 1930, 1954-56, 1981-1982 και 1986-1988).

Σήμερα, ο χώρος του μεγάλου θεάτρου του Άργους χρησιμοποιείται περιστασιακά για διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις και κατά καιρούς έχει

φιλοξενήσει θεατρικές παραστάσεις του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Εικ. 6. Παράσταση «Μήδεια» του Ευριπίδη (διασκευή) από τη φοιτητική θεατρική ομάδα *Atinavita*, 25 & 26 Μαΐου 2013, Αρχαίο Θέατρο Άργους.

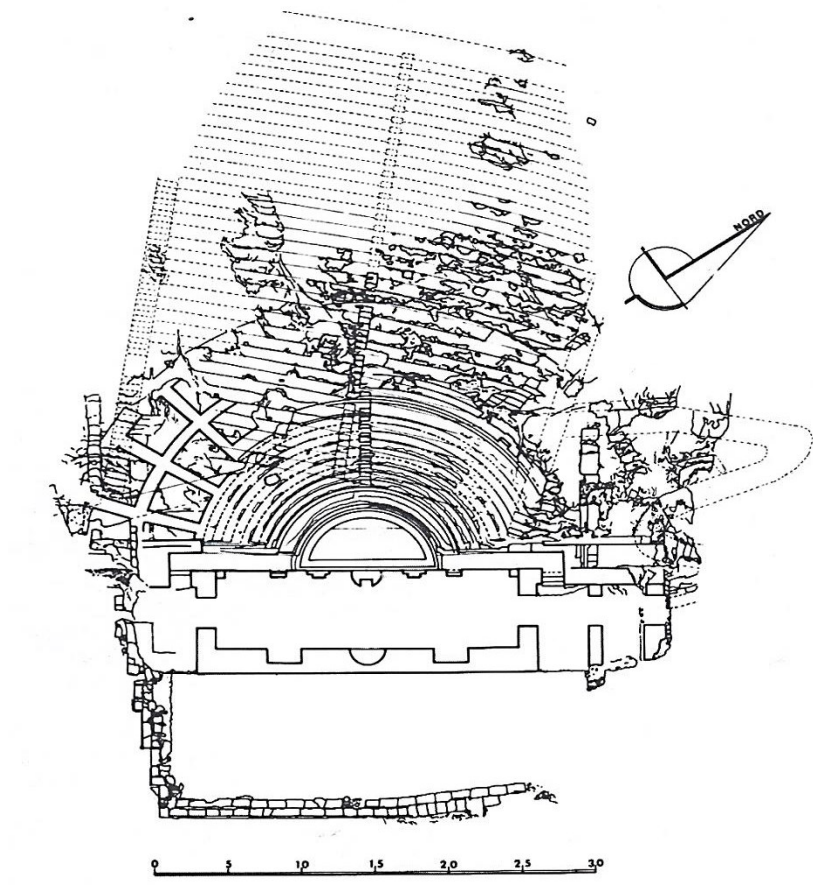

Εικ. 7. Συμμετοχή του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου στην τελετή έναρξης του Φεστιβάλ «Άργος, περίπατος στο χώρο και στο χρόνο», 11 Ιουλίου 2009, Αρχαίο Θέατρο Άργους.

Βιβλιογραφία

- Amandry, P., «Sur les concours argiens», *Bulletin de correspondance hellénique* Suppl. VI. 1980, 211-253.
- Amandry, P., «Le bouclier d' Argos (Note complémentaire)», *Bulletin de correspondance hellénique* 107, 1983, 627-634.
- Berlan-Bajard, A., *Les spectacles aquatiques romains*, Rome 2006, 506-518.
- Ciancio Rossetto, P. – Pisani Sartorio, G. (επιμ.). *Teatri greci e romani: Alle origini del linguaggio rappresentato*, II, Rom 1994, 125-126 (H.P. Isler).
- Di Napoli, V., *Teatri della Grecia Romana: forma, decorazione, funzioni. La provincia d'Acaia*, Atene 2013 (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 67), 51-54.
- Froning, H., «*Grammaí*: Zur Aufstellung der Chöre im klassischen griechischen Theater» στο: C. Wieß – E. Simon (επιμ.), *Folia in memoriam Ruth Lindner collecta*, Dettelbach 2010, 95-105, ιδ. σ. 101.
- Miller, S.G., *Νεμέα. Μουσείο και αρχαιολογικός χώρος*, Αθήνα 2005.
- Μικεδάκη, Μ., λήμμα «Χαρώνειοι κλίμακες», στο: Σ. Γώγος – Κ. Πετράκου, *Λεξικό του αρχαίου θεάτρου. Όροι – έννοιες - πρόσωπα*, Αθήνα 2012, 401-405.
- Moretti, J.-Ch., *Théâtres d' Argos, Sites et Monuments* X, Paris 1993, 9-23.
- Nilsson, M.P., *Griechische Feste von religiöser Bedeutung, mit Ausschluß der attischen*, Leipzig 1906, 42-46.
- Sear, F., *Roman Theatres. An Architectural Study*, Oxford 2006, 386-387.
- Traversari, G., *Gli spettacoli in acqua nel teatro tardo-antico*, Roma 1960, 34-36.
- Waywell, S.E., «Roman Mosaics in Greece», *American Journal of Archaeology* 83, 1979, 293-321, ιδ. σ. 295 νο. 5.

3. Το θέατρο με τα ευθύγραμμα εδώλια

Εικ. 8. Κάτοψη του θεάτρου με τα ευθύγραμμα εδώλια, που καλύφθηκε από το ρωμαϊκό ωδείο (J.-Ch. Moretti, *Théâtres d' Argos, Sites et Monuments X*, Paris 1993, εικ. 23).

Το Άργος ήταν από τις πρώτες πόλεις της Ελλάδας με θέατρο στην κλασική εποχή, που χρονολογείται το 450 π.Χ. Το θέατρο αυτό, όπως και πολλά άλλα θέατρα της εποχής εκείνης, αποτελείτο από ευθύγραμμα εδώλια και από μια επίσης ευθύγραμμη ορχήστρα, πλάτους 25 μ. περίπου. Οι 37 σειρές εδωλίων ήταν μεν ευθύγραμμες, αλλά παρουσίαζαν μια πολύ ελαφρά καμπύλη και ήταν λαξευμένες στο φυσικό βράχο του λόφου της Λάρισας. Το ύψος μιας σειράς εδωλίων ανερχόταν στα 32 εκ., το πλάτος στα 90 εκ. και το μέγιστο μήκος στα 30 μ. Το κοίλο του θεάτρου, χωρητικότητας 2.300 – 2.500 ατόμων, διαιρούνταν σε δύο τμήματα από μια μεσαία κλίμακα, ενώ στο άνω μέρος του οριοθετούνταν από έναν οριζόντιο διάδρομο. Κανένα ίχνος σκηνικού οικοδομήματος δεν διατηρήθηκε.

Η κύρια λειτουργία του θεάτρου, που χαρακτηρίζεται από την έρευνα ως «Πνύκα του Άργους», ήταν πολιτική. Ο χρόνος, άλλωστε, της κατασκευής του συνδέεται με την εγκαθίδρυση του δημοκρατικού πολιτεύματος στο Άργος το 460 π.Χ. Ορισμένοι μελετητές ταυτίζουν το εν λόγω μνημείο με την *Αλιαία* ή τον *Πρῶνα*, όπου σύμφωνα με μια αρχαία πηγή (Schol. Eurip. *Or.* 871-872) λάμβαναν χώρα οι συνεδριάσεις του δικαστηρίου και οι συγκεντρώσεις των Αργείων.

Πέρα, όμως, από πολιτικό, το θέατρο, ίσως, είχε και λατρευτικό χαρακτήρα. Μια (πομπική) ράμπα στα δυτικά, πλάτους 1,80 μ., το συνέδεε με το ιερό της Αφροδίτης που βρισκόταν 20 μ. νοτιότερα. Σύμφωνα με τη θεωρία του I. Nielsen, το θέατρο θα μπορούσε να ταυτιστεί με το *οΐκημα* του Άδωνη που αναφέρει ο Πausanίας (II, 20, 6), στο οποίο οι γυναίκες των Αργείων θρηνούσαν τον Άδωνη, τον σύντροφο της Αφροδίτης, που πέθαινε κάθε χρόνο και ανασταινόταν τον επόμενο (συμβολισμός της βλάστησης).

Τέλος, το θέατρο με τα ευθύγραμμα εδώλια φιλοξενούσε μουσικούς και δραματικούς αγώνες μέχρι την εποχή που οικοδομήθηκε το νέο μεγάλο θέατρο της πόλης κοντά στην αρχαία αγορά (τέλη 4^{ου} / αρχές 3^{ου} π.Χ. αιώνα). Ο Πλούταρχος (*De Musica [Moralia]* 1134C) αναφέρει ότι στο παρελθόν τελούνταν στο Άργος μουσικοί αγώνες στο πλαίσιο των επονομαζόμενων *Ένδυμάτων* που ήταν μια εορτή προς τιμήν της Ήρας, της πολιούχου θεάς του Άργους. Εντούτοις, δεν είναι βέβαιο, αν οι συγκεκριμένοι αγώνες λάμβαναν χώρα στο κλασικό θέατρο ή σε κάποιο άλλο μέρος, όπως για παράδειγμα στο Ηραίο του Άργους, που βρίσκεται μεταξύ Άργους και Μυκηνών, στη θέση ενός προϊστορικού οικισμού, που φαίνεται πως ονομαζόταν Πρόσυμνα.

Βιβλιογραφία

- Anti, C., *Teatri greci arcaici*, Padua 1947, 175.
- Anti, C. – Polacco, L., *Nuove ricerche sui teatri greci arcaici*, Padua 1969, 79-100, 177-178 no. 5, tav. 5.
- Ciancio Rossetto, P. – Pisani Sartorio, G. (επιμ.). *Teatri greci e romani: Alle origini del linguaggio rappresentato*, II, Rom 1994, 123 (H.P. Isler).
- Daux, G., *Bulletin de correspondance hellénique* 93, 1969, 986-1013 (Αφροδίσιον).
- Froning, H., «Bauformen - Vom Holzgerüst zum Theater in Epidauros» στο: S. Moraw - E. Nölle (επιμ.), *Die Geburt des Theaters in der griechischen Antike*, Mainz 2002, 37, εικ. 42-43.
- Ginouvés, R., *Le théâtre à gradins droits et l' odéon d' Argos (Études Péloponnésiennes 6)* Paris 1972, 15-82, tavv.1-5 (Βιβλιοκρισία: E. Gebhard, *American Journal of Archaeology* 79, 1975, 161-163).
- Goette, H.R., «Griechische Theaterbauten der Klassik – Forschungsstand und Fragestellungen» στο: E. Pöhlmann, *Studien zur Bühnendichtung und zum Theaterbau der Antike* (Studien zur klassischen Philologie 93), Frankfurt 1995, 19 εικ. 5.
- Kolb, F., *Agora und Theater, Volks- und Festversammlung* (Archäologische Forschungen, 9), Berlin 1981, 91.
- Larmour, D.H.J., *Stage and Stadium. Drama and Athletics in Ancient Greece* (Nikephoros Beihefte 4), Hildesheim 1999, 185 vo. 47 (*Ένδυματα*).
- Marchetti, P. – Rizakis, Y., «Recherches sur les mythes et la topographie d' Argos. IV. L' agora revisitée», *Bulletin de correspondance hellénique* 119, 1995, 437-472, ιδ. σ. 456.
- Moretti, J.-Ch., *Théâtres d' Argos, Sites et Monuments X*, Paris 1993, 30-32.

- Nielsen, I., *Cultic Theatres and Ritual Drama. A Study in Regional Development and Religious Interchange between East and West in Antiquity* (Aarhus Studies in Mediterranean Antiquity 4), Aarhus 2002, 103.
- Sear, F., *Roman Theatres. An Architectural Study*, Oxford 2006, 386.
- Vollgraff, W., *Bulletin de correspondance hellénique* 44, 1920, 223.

4. Το ρωμαϊκό ωδείο του Άργους

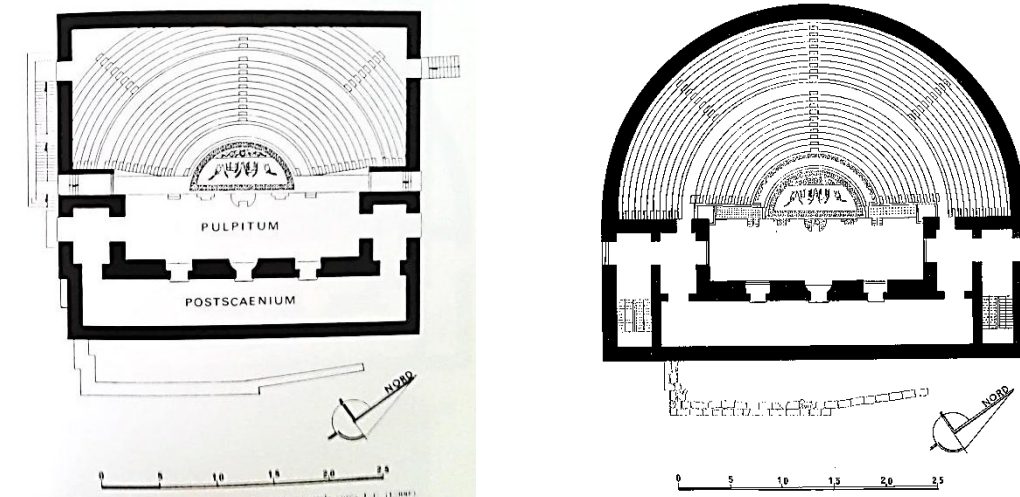
Εικ. 9. Το ρωμαϊκό ωδείο του Άργους από δυτικά (R.G. Chase, *Ancient Hellenistic and Roman amphitheatres, stadiums and theatres: the way they look now*, Portsmouth, N.H. 2002, σ. 579).

Στις αρχές του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα, και ενώ το μεγάλο θέατρο του Άργους ήταν σε λειτουργία, έγιναν εκτεταμένες μετατροπές στο κλασικό θέατρο με τα ευθύγραμμα εδώλια: λαξεύτηκε ξανά ο φυσικός βράχος του λόφου της Λάρισας για να κατασκευαστούν καμπύλα εδώλια, που επενδύθηκαν με οπτόπλινθους, και οικοδομήθηκε ένα ρωμαϊκού τύπου σκηνικό οικοδόμημα στην άκρη της ορχήστρας. Οι αλλαγές αυτές έγιναν στο πλαίσιο ανοικοδόμησης ενός ωδείου, δηλαδή ενός μικρού στεγασμένου θεάτρου (*theatrum tectum*), που είχε πολύ καλή ακουστική και προοριζόταν για τη διεξαγωγή δραματικών παραστάσεων και μουσικών θεαμάτων, ενώ δεν αποκλείεται να χρησίμευε και ως χώρος συνεδριάσεων.

Εικ. 10. Το κοίλο του ρωμαϊκού ωδείου από βορειοανατολικά. Διακρίνονται τα καμπύλα εδώλια του ωδείου και τα ευθύγραμμα εδώλια του κλασικού θεάτρου (S. Moraw – E. Nölle, *Die Geburt des Theaters in der griechischen Antike*, Mainz am Rhein: Philipp von Zabern 2002, εικ. 43).

Ο γάλλος ανασκαφέας του ωδείου – αλλά και του προγενέστερου θεάτρου με τα ευθύγραμμα εδώλια – René Ginouès διέκρινε δύο κύριες οικοδομικές φάσεις: στην πρώτη φάση (αρχές του 2^{ου} αι. μ.Χ.) το ωδείο είχε τετράγωνο σχήμα. Το κοίλο του διαιρούνταν μέσω ενός οριζόντιου διαδρόμου (*praecinctio*) σε δύο μέρη: το κάτω μέρος (*ima cavea*) διέθετε δύο *κερκίδες* (*cunei*) και δέκα σειρές εδωλίων. Η πρώτη σειρά εδωλίων προοριζόταν για τα τιμώμενα πρόσωπα (*προεδρία*): χωριζόταν από τις υπερκείμενες σειρές εδωλίων με ένα διάδρομο και είχε έναν πρόσθετο χώρο για τα πόδια των θεατών (*υποπόδιο*). Το άνω μέρος του κοίλου (*summa cavea*) διέθετε οκτώ (8) σειρές εδωλίων και τέσσερις *κερκίδες* (*cunei*) και ήταν προσβάσιμο μέσω δύο συμμετρικών εισόδων που είχαν δημιουργηθεί στο βόρειο και νότιο άνω μέρος του οικοδομήματος. Η χωρητικότητα του κοίλου ανερχόταν στα 1.105 άτομα.

Εικ. 11. Η κάτοψη του ρωμαϊκού ωδείου του Άργους. Αριστερά διακρίνεται η πρώτη οικοδομική φάση (2^{ος} αι. μ.Χ) και δεξιά η δεύτερη (β' μισό του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα) (J.-Ch. Moretti, *Théâtres d' Argos, Sites et Monuments X*, Paris 1993, εικ. 25 και 28).

Η ορχήστρα του ωδείου ήταν ημικυκλική. Καλυπτόταν από ένα ψηφιδωτό που απεικόνιζε την κεφαλή μιας ανδρικής γενειοφόρας μορφής (Ωκεανός;) και «αγωνιστικές» τράπεζες με έπαθλα που δίνονταν στους αγώνες (κλαδιά φοίνικα, στέφανος, αγγεία, ασπίδα). Το πιο ενδιαφέρον από αυτά είναι η χάλκινη ασπίδα που δινόταν ως έπαθλο στους τοπικούς - αλλά με πανελλήνια ακτινοβολία - αγώνες, που διοργανώνονταν προς τιμήν της θεάς Ήρας και ονομάζονταν «*Ηραιά τα εν Άργει*» αρχικά και αργότερα «*η εξ Άργους ασπίς*». Το εικονογραφικό περιεχόμενο του ψηφιδωτού μας πληροφορεί, επομένως, εμμέσως για τη χρήση του ωδείου στο πλαίσιο αγώνων προς τιμήν της πολιούχου θεάς των Αργείων.

Εικ. 12. Το ψηφιδωτό της ορχήστρας του ωδείου του Άργους (R. Ginouvés, *Le théâtre à gradins droits et l'odéon d'Argos*, *ÉtPélop VI*, 1972, εικ. 58).

Η πρόσβαση στην ορχήστρα γινόταν μέσω των δύο παρόδων (*aditus maximi*) που είχαν καλυφθεί με καμάρες, πάνω από τις οποίες είχαν εγκατασταθεί τιμητικά θεωρεία (*tribunalia*). Η καμάρα της βόρειας παρόδου είναι ορατή ακόμα και σήμερα. Δύο στενές κλίμακες (κάθε μια με δύο βαθμίδες), που ξεκινούσαν από το επίπεδο της ορχήστρας, οδηγούσαν στο χαμηλό σκηνικό βάθρο (*pulchrum*). Οι κλίμακες αυτές πλαισίωσαν τρεις κόγχες, μια κεντρική κυκλική και δύο ορθογώνιες, που ήταν επενδυμένες με μάρμαρο και προορίζονταν για την τοποθέτηση αγαλμάτων στην πρόσοψη του *pulchrum* (το τελευταίο έλαβε τη συγκεκριμένη μορφή μετά από μετατροπές που έγιναν στο τρίτο τέταρτο του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα). Η *scaenae frons* αποτελούνταν από έναν ευθύγραμμο τοίχο, όπου ανοίγονταν τρεις θύρες.

Βάσει των αρχαιολογικών ενδείξεων, το ωδείο υπέστη μια μεγάλη καταστροφή (ίσως, από τους Γότθους το 267) που οδήγησε στην εκ νέου ανοικοδόμησή του. Σε αυτή τη δεύτερη οικοδομική φάση (δεύτερο μισό του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα) το *κοίλο* (*cavea*) πήρε ένα ημικυκλικό σχήμα στην περιφέρειά του και μεγάλωσε το άνω μέρος του (*summa cavea*). Η *cavea* είχε πλέον είκοσι σειρές εδωλίων που χωρίζονταν σε δύο ίσα μέρη από ένα οριζόντιο διάδρομο (*praecinctio*) και μπορούσαν να φιλοξενήσουν 1.790 θεατές. Μια μεσαία κλίμακα διαιρούσε το κάτω μέρος του *κοίλου* (*ima cavea*) σε δύο *κερκίδες* (*cunei*), ενώ τρεις κλίμακες διαιρούσαν το άνω μέρος του *κοίλου* (*summa cavea*) σε τέσσερις *κερκίδες*. Τα εδώλια στο άνω μέρος του *κοίλου* ήταν κατασκευασμένα πάνω σε ακτινωτούς τοίχους που έφεραν καμάρες.

Αλλαγές έγιναν και στον εσωτερικό διάκοσμο του μνημείου: προστέθηκαν ψηφιδωτά στον κατώτερο οριζόντιο διάδρομο του κοίλου, στις κόγχες του *pulpitum* και στις παρόδους (στο ψηφιδωτό της νότιας παρόδου αναγραφόταν το όνομα του ψηφοθέτη: Νικοτέλης).

Το ωδείο φαίνεται ότι χρησιμοποιήθηκε σε όλη τη διάρκεια του 4^{ου} μ.Χ. αιώνα.

Βιβλιογραφία

- Ασημακοπούλου-Ατζακά, Γ., «Κατάλογος ρωμαϊκών ψηφιδωτών δαπέδων με ανθρώπινες μορφές στον ελληνικό χώρο», *Ελληνικά* 26, 1973, 216-254, ιδ. σ. 220 νο. 6.
- Ginouvés, R., *Le théâtre à gradins droits et l' odéon d' Argos*, *ÉtPélop* VI, 1972, 83-215 (Βιβλιοκρισία: E. Gebhard, *American Journal of Archaeology* 79, 1975, 161-163).
- Ciancio Rossetto, P. – Pisani Sartorio, G. (επιμ.). *Teatri greci e romani: Alle origini del linguaggio rappresentato. Censimento analitico*, Roma 1994-96, τόμ. II, 127 (H.P. Isler).
- Di Napoli, V., *Teatri della Grecia Romana: forma, decorazione, funzioni. La provincia d' Acaia*, Atene 2013 (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 67), 55.
- Moretti, J.-Ch., *Théâtres d' Argos, Sites et Monuments X*, Paris 1993, 23-30.
- Meinel, R., *Das Odeion. Untersuchungen an überdachten antiken Theatergebäuden*, Frankfurt am Main 1980, 223-225, 288-291.
- Sear, F., *Roman Theatres. An Architectural Study*, Oxford 2006, 387-388.
- Waywell, S.E., «Roman Mosaics in Greece», *American Journal of Archaeology* 83, 1979, 293-321, ιδ. σ. 295 νο. 4, πιν. 45 εικ. 6.

5. Το θέατρο στο ιερό του Απόλλωνα Πυθίου ή Δειραδιώτη.

Εικ. 13. Άποψη του θεάτρου στο ιερό του Απόλλωνα Πυθίου από δυτικά (J.-Ch. Moretti, *Théâtres d' Argos, Sites et Monuments X*, Paris 1993, εικ. 31).

Στα ανατολικά του μεγάλου βωμού του Απόλλωνα Πυθίου ή Δειραδιώτη, που βρίσκεται στο ιερό του θεού στο λόφο του Προφήτη Ηλία, αποκαλύφθηκε μια μνημειακή κλίμακα με εννιά βαθμίδες, μήκους 27 μ., που είναι λαξευμένη στο φυσικό βράχο. Το πλάτος κάθε βαθμίδας ανέρχεται στα 45 εκ., και το ύψος στα 22 εκ. Η θεατροειδής αυτή εγκατάσταση, που χρονολογείται στην ελληνιστική εποχή, εξυπηρετούσε προφανώς αποκλειστικά λατρευτικούς σκοπούς (ιεροπραξίες στο βωμό).

Βιβλιογραφία

- Anti, C. – Polacco, L., *Nuove ricerche sui teatri greci arcaici*, Padova 1969, 173-175.
- McDonald, W.A., *The Political Meeting Places of the Greeks*, Baltimore 1943, 292-193.
- Moretti, J.-Ch., *Théâtres d' Argos, Sites et Monuments X*, Paris 1993, 32-34.
- Roux, G., *L' architecture en Argolide aux IVe et IIIe siècles avant J.-C.*, 1961, 77-78.
- Vollgraff, W. 1956. *Le sanctuaire d'Apollon Pythéen à Argos*, Paris, 43, fig. 32-33-34, pl. X.

Τα αρχαία θέατρα της Επιδαύρου

1. Το μικρό θέατρο της Αρχαίας Επιδαύρου

Το Μικρό Θέατρο της Αρχαίας (πρώην Παλιάς) Επιδαύρου χτίστηκε στο δεύτερο μισό του 4^{ου} π.Χ. αιώνα, στη δυτική πλευρά του μικρότερου λόφου της χερσονήσου «Νησί». Στο σημείο που ιδρύθηκε βρισκόταν το κέντρο της αρχαίας πόλης της Επιδαύρου, λείψανα της οποίας είναι σήμερα ορατά στη στεριά και στη θάλασσα πάνω και γύρω από τη χερσόνησο. Σε απόσταση περίπου δύομισι ωρών με τα πόδια από την αρχαία πόλη βρισκόταν το Ασκληπιείο, που ήταν το επίσημο ιερό της στους Ιστορικούς χρόνους.

Εικ. 1. Πανοραμική άποψη της χερσονήσου «Νησί» και της Αρχαίας Επιδαύρου. Το βέλος δείχνει τη θέση του αρχαίου θεάτρου

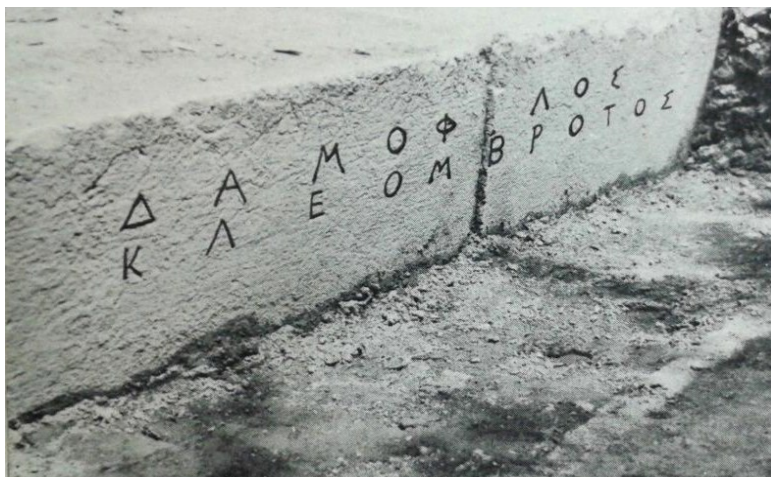
(el.wikipedia.org/wiki/Παλαιά_Επίδαυρος_Αργολίδας#mediaviewer/File:Palea-Epidavros.jpg).

Ο Πausanias (II, 29, 1), που επισκέφτηκε την πόλη των Επιδαυρίων στο δεύτερο μισό του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα, αναφέρει τα ιερά και το λιμάνι της, όχι όμως και το θέατρό της. Έτσι, ήταν μεγάλη έκπληξη για την επιστημονική κοινότητα η ανακάλυψη του συγκεκριμένου θεάτρου πολλούς αιώνες αργότερα (1970) από την Ε. Πρωτονοταρίου-Δειλάκη, αρχαιολόγο της Δ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων.

Εικ. 2. Το μικρό θέατρο της Αρχαίας Επιδαύρου από βορειοανατολικά (www.archaiologia.gr/blog/photo/μικρό-θέατρο-αρχαίας-επιδαύρου-1/).

Το κοίλο του θεάτρου (με εννέα κερκίδες και 18 σειρές εδωλίων) είχε χωρητικότητα περίπου 2.000 ή 3.000 θεατών. Σε αντίθεση με το διάσημο, περίπου σύγχρονο θέατρο του Ασκληπιείου, που μπορούσε να δεχτεί σχεδόν επταπλάσιο αριθμό θεατών από ολόκληρο τον τότε ελλαδικό χώρο, το θέατρο αυτό κάλυπτε μόνο τις ανάγκες των κατοίκων της μικρής πόλης. Πολλά από τα ονόματα – αλλά και τα αξιώματα – των κατοίκων αυτών είναι σήμερα γνωστά χάρη στις επιγραφές (IG IV.1 876-893) που είναι χαραγμένες πάνω σε όλα τα εδώλια του θεάτρου, τα οποία είναι κατασκευασμένα από ντόπιο τιτανόλιθο.

Εικ. 3. Ενεπίγραφο εδώλιο του θεάτρου (Ε. Δεϊλάκη-Πρωτονοτάριου, *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα* εξ *Αθηνών* 5, 1972, σ. 358, εικ. 20).

Ο αριθμός των επιγραφών ξεπερνά τις 1.000, γεγονός που οδήγησε στο χαρακτηρισμό του μνημείου ως «*λαλούν θέατρο*». Οι περισσότερες επιγραφές χρονολογούνται από τα μέσα του 4^{ου} μέχρι τον όψιμο 3^ο π.Χ. αιώνα και ανήκουν στην πρώτη οικοδομική φάση του μνημείου. Χάρη σε αυτές γνωρίζουμε ότι το θέατρο ήταν αφιερωμένο στο θεό Διόνυσο.

Η όψη του θεάτρου άλλαξε ριζικά στη ρωμαϊκή εποχή. Κατά τον 1^ο ή 2^ο μ.Χ. αιώνα πραγματοποιήθηκε εκτεταμένη μετασκευή του κοίλου, των παρόδων και της διώροφης ελληνιστικής σκηνής, η οποία απέκτησε μια ρωμαϊκού τύπου *scaenae frons* που ήταν πλησιέστερα στο κοίλο, και ένα ρωμαϊκό *pulpitum* στη θέση του ελληνιστικού προσκηνίου.

Το θέατρο πιθανώς εγκαταλείφθηκε για κάποιο χρονικό διάστημα στην ύστερη ρωμαϊκή περίοδο, αφού προηγουμένως υπέστη εκτεταμένες καταστροφές. Αργότερα, επιδιορθώθηκε πρόχειρα, ώστε να χρησιμοποιηθεί ως τόπος συνάθροισης και λατρείας. Το ρωμαϊκό σκηνικό βάθρο αντικαταστάθηκε τότε από ένα νέο, αισθητά υψηλότερο *pulpitum*, του οποίου ο τοίχος έφερε επίχρισμα στην πρόσθια όψη του και είχε μια κλίμακα στη μέση. Την ίδια εποχή κατασκευάστηκε ένας τετράγωνος βωμός στην ορχήστρα, δίπλα στον οποίο εντοπίστηκε ένας μεταλλικός κρίκος, που προοριζόταν για την πρόσδεση του προς θυσία ζώου. Κατά την όψιμη αρχαιότητα / πρώιμη βυζαντινή περίοδο, το θέατρο έπαψε να χρησιμοποιείται και στη θέση του κτίστηκαν οικίες και εργαστήρια, που εντάσσονταν στον οικισμό της εποχής.

Σήμερα, στο πλαίσιο του Φεστιβάλ Επιδαύρου διοργανώνεται στο χώρο του Μικρού Θεάτρου ο «Μουσικός Ιούλιος» που περιλαμβάνει μουσικές εκδηλώσεις και θεατρικές παραστάσεις.

Βιβλιογραφία

- Ciancio Rossetto, P. – Pisani Sartorio, G. (επιμ.). *Teatri greci e romani: Alle origini del linguaggio rappresentato. Censimento analitico*, Roma 1994-96, τόμ. II, 213 (H.P. Isler).
- Δειλάκη, Ε., *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 28, 1973, Χρονικά Β'1, 83-87.
- Δειλάκη-Πρωτονοτάριου, Ε., «Το θέατρον της πόλεως της Επιδαύρου», *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών* 5, 1972, 347-358.
- Di Napoli, V., *Teatri della Grecia Romana: forma, decorazione, funzioni. La provincia d'Acaia*, Atene 2013 (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 67), 55-57.
- Λαμπρινουδάκης, Β. – Καζόλιας, Ε., «Το έργο της Επιτροπής Συντήρησης Μνημείων Επιδαύρου στο θέατρο της Αρχαίας Πόλης της Επιδαύρου», στο: Β. Λαμπρινουδάκης (επιμ.), *Το Έργο των Επιστημονικών Επιτροπών Αναστήλωσης, Συντήρησης και Ανάδειξης Μνημείων*, Αθήνα 2006, 59-69.
- Moretti, J.-Ch., «Les lieux de culte dans les théâtres grecs» στο: J.-Ch. Moretti (επιμ.), *Fronts de scène et lieux de culte dans le théâtre antique*, Lyon 2009, 45-46.
- Παπαχατζής, Ν.Δ., *Πανσανίου Ελλάδος Περιήγησις, Κορινθιακά και Λακωνικά*, Αθήνα 1976, 218-220.

- Πετρουνάκος, Σ., *Οι επιγραφές του θεάτρου της πόλης της Αρχαίας Επιδαύρου* (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2009).
- Προσκυνητοπούλου, Ρ., *Αρχαία Επίδαυρος. Εικόνες μιας αργολικής πόλης από την προϊστορική εποχή έως την ύστερη αρχαιότητα. Αρχαιολογικά ευρήματα και ιστορικές μαρτυρίες*, Αθήνα 2011, 84.
- Sear, F., *Roman Theatres. An Architectural Study*, Oxford 2006, 398.

2. Το ελληνιστικό θέατρο του Ασκληπιείου της Επιδαύρου.

Το αρχαίο θέατρο του Ασκληπιείου της Επιδαύρου οικοδομήθηκε στη δυτική πλευρά του Κυνόρτιου όρους, 500 μ. νοτιοανατολικά του ναού του Ασκληπιού. Θαυμάσια ενταγμένο στο φυσικό χώρο, θεωρήθηκε το διαπρεπέστερο όλων των θεάτρων του αρχαίου κόσμου λόγω της απόλυτης συμμετρίας και των αρμονικών του αναλογιών. Σύμφωνα με τον Πausanias (II, 27, 5) αρχιτέκτονας του ήταν ο Πολύκλειτος (ο Νεώτερος) που έχτισε και τη Θόλο του Ασκληπιείου.

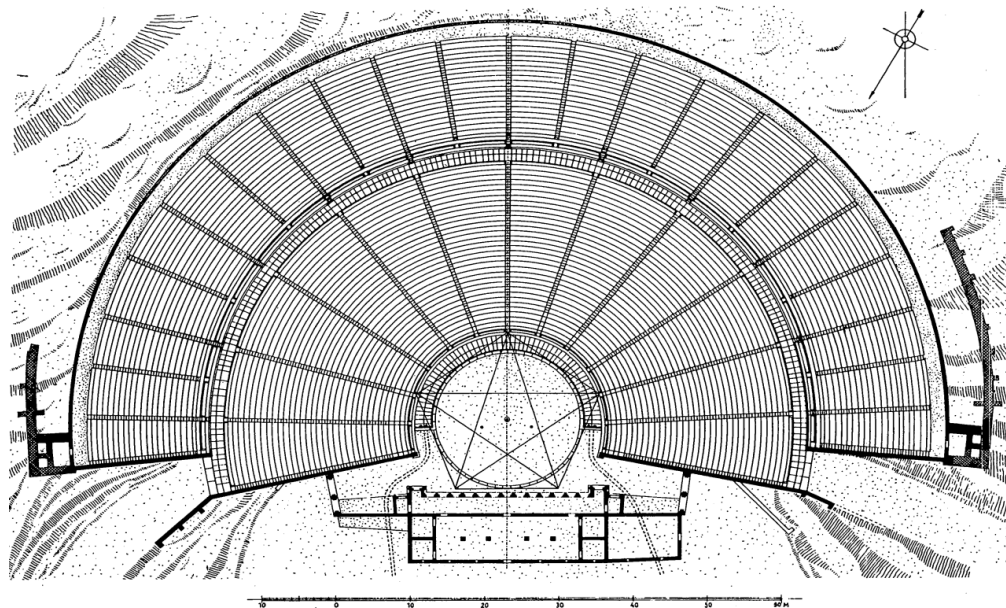
Για την ακριβή χρονολογία κατασκευής του θεάτρου δεν υπάρχει ομοφωνία στην έρευνα. Ορισμένοι μελετητές δέχονται μόνο μια οικοδομική φάση (τέλη του 4^{ου} π.Χ. αιώνα), ενώ κάποιοι άλλοι – μάλλον λανθασμένα – δύο (330-320 π.Χ. η πρώτη και γύρω στο 150 π.Χ. η δεύτερη). Σε κάθε περίπτωση το συγκεκριμένο μνημείο είναι ένα αμιγώς ελληνιστικό θέατρο, που δεν γνώρισε κάποιου είδους οικοδομική δραστηριότητα κατά την προγενέστερη κλασική εποχή, ούτε κάποιου είδους μετατροπή κατά τη μεταγενέστερη ρωμαϊκή. Ως μοναδική ρωμαϊκή επέμβαση μπορεί να θεωρηθεί η τοποθέτηση ρωμαϊκών αγαλμάτων στο χώρο του θεάτρου.

Εικ. 4. Το θέατρο του Ασκληπιείου της Επιδαύρου από βόρεια (http://www.diazoma.gr/GR/Page_04-01_AT-005.asp).

Το κοίλο του θεάτρου, χωρητικότητας 12.000 έως 15.000 θεατών, είχε θέα προς το Ασκληπιείο που ήταν ένα από τα σημαντικότερα ιερά του θεού της υγείας και της ιατρικής στην αρχαιότητα. Ίσως, δεν είναι τυχαίο το γεγονός, ότι το βασικό σχήμα για τη γεωμετρική χάραξη και οργάνωσή του θεάτρου ήταν το πεντάγωνο, που αποτελούσε το σύμβολο της υγείας για τους Πυθαγόρειους.

Το θέατρο αυτό κατασκευάστηκε για να φιλοξενήσει τους μουσικούς αγώνες που διοργανώνονταν κάθε πέντε χρόνια προς τιμήν του Ασκληπιού και ψυχαγωγούσαν τους ασθενείς και τους επισκέπτες του ιερού. Το τέλος της λειτουργίας του θεάτρου ανάγεται στον 3^ο μ.Χ. αιώνα.

Εικ. 5. Η κάτοψη του ελληνιστικού θεάτρου του Ασκληπιείου της Επιδαύρου (L. Käppel, *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* 104, 1989, εικ. 13).

Ο χώρος των θεατών διαιρείται μέσω ένας οριζόντιου διαδρόμου σε δύο άνισα διαζώματα: το κάτω διάζωμα χωρίζεται με 13 ακτινωτές κλίμακες σε 12 κερκίδες, που αποτελούνται από 32 σειρές εδωλίων, ενώ το άνω διάζωμα χωρίζεται με 23 ακτινωτές κλίμακες σε 22 κερκίδες, που αποτελούνται από 20 σειρές εδωλίων. Όπως συμβαίνει στην πλειοψηφία των αρχαίων ελληνικών θεάτρων, ο αριθμός των κερκίδων του κάτω διαζώματος διπλασιάζεται στο άνω διάζωμα.

Ειδικά διαμορφωμένες θέσεις που προορίζονταν για τα τιμώμενα πρόσωπα (*προεδρία*) είχαν διαμορφωθεί στην πρώτη και τελευταία σειρά του κάτω διαζώματος και στην πρώτη σειρά του άνω διαζώματος (*άνω προεδρία*). Σε αντίθεση με ότι συνηθίζεται σε άλλα θέατρα, οι θέσεις της *προεδρίας* του συγκεκριμένου θεάτρου δεν φέρουν επιγραφές, επειδή τα τιμώμενα πρόσωπα δεν ήταν επιφανείς άρχοντες και ιερείς, αλλά επίσημοι ξένοι που επισκέπτονταν το ιερό του Ασκληπιού και κάλυπταν με χρηματικές δωρεές τα έξοδα συντήρησής του.

Το κοίλο του θεάτρου αναπτύσσεται γύρω από μια κυκλική ορχήστρα (διαμέτρου 19,54 μ.), που περιβάλλεται από έναν αποχετευτικό αγωγό. Το δάπεδο της ορχήστρας αποτελείται από πατημένο χώμα με χαλίκια, αναμειγμένα με πηλό. Στο μέσο της ορχήστρας σώζεται μια κυκλική πλάκα από ασβεστόλιθο, που φέρει μια οπή στο κέντρο. Η πλάκα αυτή ερμηνεύτηκε ως βάση ή θεμέλιο για την τοποθέτηση ενός βωμού (*θυμέλη*). Επειδή, όμως, η οπή της πλάκας συμπίπτει ακριβώς με το κέντρο της ορχήστρας, είναι πιθανότερο ότι πρόκειται για το βασικό γεωμετρικό κέντρο της κατασκευής του θεάτρου, το οποίο δεν απομακρύνθηκε από το χώρο της ορχήστρας μετά το πέρας των οικοδομικών εργασιών.

Εικ. 6. Τρισδιάστατη ηλεκτρονική αναπαράσταση του ελληνιστικού θεάτρου του Ασκληπιείου της Επιδαύρου (Κ. Γεωργουσόπουλος – Σ. Γώγος, *Επίδαυρος. Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Αθήνα: Μίλητος, 2002, σ. 79).

Το θέατρο του Ασκληπιείου της Επιδαύρου θεωρείται ένα από τα πρώτα θέατρα – εάν όχι το πρώτο – που απέκτησε το νέο τύπο της διώροφης ελληνιστικής σκηνής με το προεξέχον προσκήνιο. Η πρόσοψη του προσκηνίου αποτελούνταν από μια σειρά δώδεκα πεσσών με συμφυείς ιωνικούς ημικίονες. Στο κεντρικό μετακίονιο διάστημα του προσκηνίου υπήρχε μια δίφυλλη θύρα, ενώ τα υπόλοιπα μετακίονια φράσσονταν με ξύλινους πίνακες, που μπορούσαν να αφαιρεθούν εύκολα. Πίσω από το προσκήνιο υψωνόταν η διώροφη σκηνή. Στο ισόγειο, η σκηνή αποτελούνταν από μια μεγάλη ορθογώνια αίθουσα, στα άκρα της οποίας υπήρχαν από δύο μικρά τετράγωνα δωμάτια. Ο άνω όροφος της σκηνής δεν σώζεται. Εικάζεται, ωστόσο, ότι η πρόσοψή του διέθετε τρία ή πέντε μεγάλα ανοίγματα που πλαισιώνονταν από πεσσούς ή από τοιχίδια (εικ. 6).

Η πρόσβαση στον άνω όροφο της σκηνής γινόταν με τη χρήση κεκλιμένων επιπέδων (ραμπών), που ήταν συμμετρικά τοποθετημένες εκατέρωθεν του προσκηνίου. Στην ανατολική πλευρά της σκηνής υπήρχαν δύο ράμπες ίδιου μήκους αλλά διαφορετικού πλάτους. Αντίθετα, στη δυτική πλευρά υπήρχε στη θέση της δεύτερης ράμπας ένα μεγάλο ορθογώνιο κτίσμα, που ο W. Dörpfeld ονόμασε «αίθουσα του χορού» επειδή, κατά τη γνώμη του, εκεί συγκεντρώνονταν τα μέλη του χορού πριν από την εμφάνισή τους στην ορχήστρα. Στις παρόδους του θεάτρου είχαν τοποθετηθεί μνημειώδη θυρώματα που συνέδεαν το σκηνικό οικοδόμημα με το κοίλο, δημιουργώντας έτσι ένα ενιαίο οικοδομικό σύνολο.

Το σημαντικότερο αυτό μνημείο αποκαλύφθηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα (1881-1882) με δαπάνες της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας. Σήμερα χρησιμοποιείται για την παρουσίαση παραστάσεων αρχαίου δράματος στο πλαίσιο του Φεστιβάλ Επιδαύρου, ενώ ενίοτε φιλοξενεί σημαντικές μουσικές εκδηλώσεις. Η πρώτη, μετά την αρχαιότητα, παράσταση ήταν η *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή, που ανέβηκε το 1938 σε σκηνοθεσία Δημήτρη Ροντήρη, με την Κατίνα Παξινού στον ομώνυμο ρόλο. Το 1954 ο Δ. Ροντήρης παρουσίασε τον *Ιππόλυτο* του Ευριπίδη και την επόμενη χρονιά καθιερώθηκαν οι παραστάσεις αρχαίου δράματος ως ετήσιος θεσμός.

Βιβλιογραφία

Γενική

- Burford, A., “Notes on the Epidaurian Building Inscriptions”, *The Annual of the British School at Athens* 61, 1966, 254-339.
- Burford, A., *The Greek Temple Builders at Epidauros: a Social and Economic Study of Building in the Asklepiian Sanctuary, During the Fourth and Early Third Centuries B.C.*, Liverpool 1969.
- Καββαδίας, Π., *Το ιερόν του Ασκληπιού εν Επιδαύρῳ και η θεραπεία των ασθενών*, Αθήνα 1900.
- Lambrinudakis, W., “Staatskult und Geschichte der Stadt Epidauros”, *Αρχαιογνωσία* 1, 1980, 39-63.
- Prignitz, S., *Bauurkunden und Bauprogramm von Epidauros (400-350). Asklepiostempel· Tholos· Kultbild· Brunnenhaus*, München 2014.
- Sève, M., “Les concours d’Epidaure”, *Revue des études grecques* 106, 1993, 303 – 328.
- Tomlinson, R.A., *Epidauros*, London 1983.
- Φαράκλας, Ν., *Επιδαυρία* (Αρχαίες Ελληνικές Πόλεις 12), Αθήνα 1972.

Έρευνες της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας

- Καββαδίας, Π., «Ανασκαφαί εν τῷ θεάτρῳ της Επιδαύρου», *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας* 1881, Παράρτημα, πίν. Α΄ - Δ΄.
- Καββαδίας, Π., *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας* 1882, 75.
- Καββαδίας, Π., *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας* 1883, 45 – 48, πίν. Α΄ και Β΄.
- Καββαδίας, Π., *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας* 1900, 94, πίν. 1 και 2.
- Καββαδίας, Π., *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας* 1903, 59, πίν. Α΄.
- Ορλάνδος, Α.Κ., *Το Έργον της Αρχαιολογικής Εταιρείας κατά το 1955*, 116 – 119, εικ. 112 – 115.
- Ορλάνδος, Α.Κ., *Το Έργον της Αρχαιολογικής Εταιρείας κατά το 1956*, 132 – 135, εικ. 137 – 141.
- Ορλάνδος, Α.Κ., *Το Έργον της Αρχαιολογικής Εταιρείας κατά το 1958*, 192.

Μονογραφίες

- Gerkan, A. von – Müller-Wiener, W., *Das Theater von Epidauros*, Stuttgart, 1961.
- Γεωργουσόπουλος, Κ. – Γώγος, Σ., *Επίδαυρος. Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Αθήνα 2003.

Άλλες μελέτες και δημοσιεύσεις σχετικές με το αρχαίο θέατρο του Ασκληπιείου της Επιδαύρου

- Bulle, H., *Untersuchungen an griechischen Theatern*, München 1928 (Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Philologische und Historische Klasse 33) 167.
- Di Napoli, V., *Teatri della Grecia Romana: forma, decorazione, funzioni. La provincia d'Acaia*, Atene 2013 (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 67), 57-60.
- Dörpfeld, W., – Reisch, E., *Das griechische Theater. Beiträge zur Geschichte des Dionysostheaters in Athen und anderer griechischer Theater*, Athen 1896, 120.
- Fiechter, E., *Die baugeschichtliche Entwicklung des antiken Theaters*, München 1914, 15.
- Frickenhaus, A., *Die altgriechische Bühne*, Strassburg 1917, 39.
- Fossum, A., “Harmony in the Theatre at Epidauros”, *American Journal of Archaeology* 30, 1926, 70.
- Froning, H., “Bauformen – Vom Holzgerüst zum Theater von Epidauros” in S. Moraw – E. Nölle (ed.), *Die Geburt des Theaters in der griechischen Antike*, Mainz 2002, 53-59.
- Gogos, S., “Bemerkungen zu den Theatern von Priene, Epidauros sowie zum Dionysostheater in Athen”, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 67, 1998, 65 – 106.
- Käppel, L., “Das Theater von Epidauros. Die mathematische Grundidee des Gesamtentwurfs und ihr möglicher Sinn”, *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Institutes* 104, 1989, 83 – 106.
- Μικεδάκη, Μ., *Τα σκηνικά του θεάτρου της Ελληνιστικής εποχής*, Αθήνα 2015, 74-88.
- Moretti, J.-Ch., “Forme et destinations du proskènion dans les théâtres hellénistiques de Grèce” in B. Le Guen (ed.), *De la scène aux gradins. Théâtre et représentations dramatiques après Alexandre le grand*, *Pallas* 47 (1997) 13 – 39.
- Moretti, J.-Ch., *Θέατρο και κοινωνία στην αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Ε. Δημητρακοπούλου (*Théâtre et société dans la Grèce antique*), Αθήνα 2004, 136-138.
- Puchstein, O., *Die griechische Bühne*, Berlin 1901, 79.
- Svenshon, H., «Vemessen(d)e Planung – Babylonische Mathematik, Heron von Alexandria und das Theater in Epidauros», στο: H. Svenshon – M. Boos – F. Lang (επιμ.), *Werkraum Antike: Beiträge zur Archäologie und antiken Baugeschichte*, Darmstadt 2012, 83-102.

3. Το ρωμαϊκό ωδείο του Ασκληπιείου της Επιδαύρου.

Εικ. 7. Το συγκρότημα του Τελετουργικού Εστιατορίου από νότια (http://www.diazoma.gr/GR/Page_04-01_AT-076.asp).

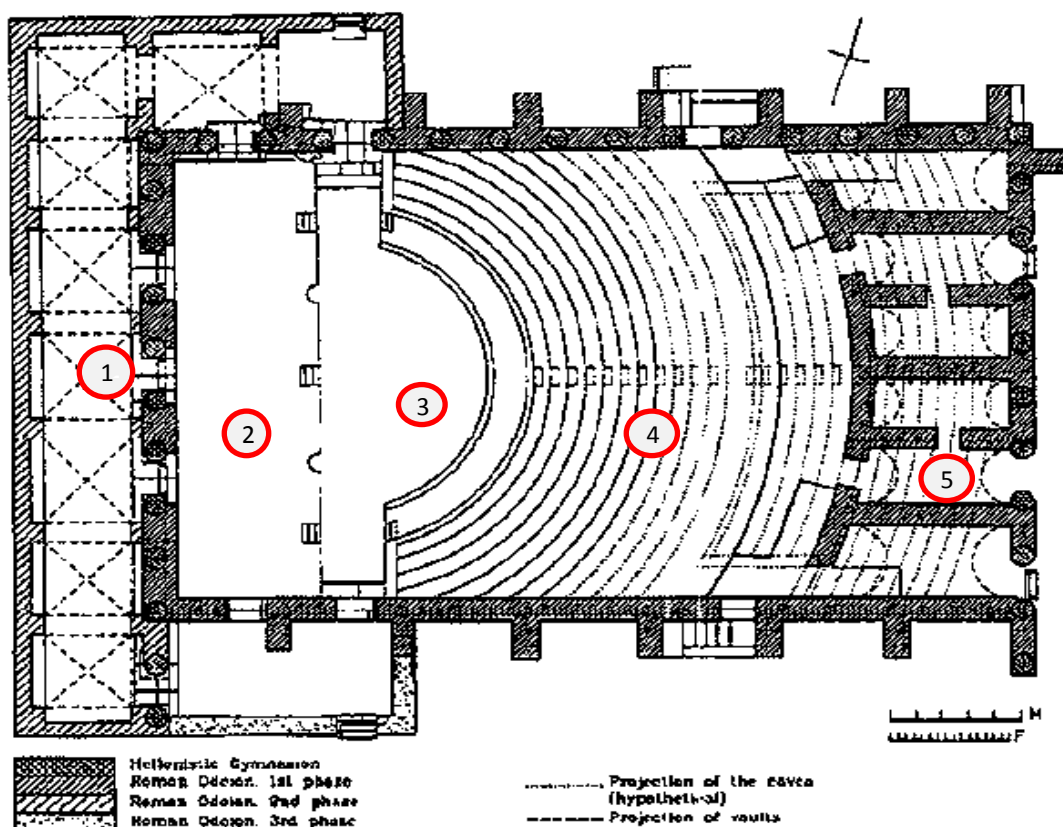
Στο νότιο τμήμα του Ασκληπιείου της Επιδαύρου βρίσκεται το συγκρότημα του Τελετουργικού Εστιατορίου («Γυμνασίου») που απαρτίζεται από το κυρίως κτήριο του Τελετουργικού Εστιατορίου, το μνημειώδες Πρόπυλό του - που στους ρωμαϊκούς χρόνους μετατράπηκε σε ναό της Υγείας - και το ρωμαϊκό ωδείο. Θεωρείται πολύ πιθανό πως στο Εστιατόριο πραγματοποιούνταν τελετουργικά γεύματα κατά τις εορτές του Ασκληπιού, στα οποία, σύμφωνα με τις λατρευτικές δοξασίες, συμμετείχε ο θεός για να δώσει δύναμη και υγεία στους πιστούς.

Το Τελετουργικό Εστιατόριο (τέλη 4^{ου} ή αρχές 3^{ου} π.Χ. αιώνα) αποτελείτο από μια εσωτερική περίστυλη αυλή με δωρική κιονοστοιχία, γύρω από την οποία ήταν διατεταγμένες αίθουσες διαφόρων μεγεθών. Στα τέλη του 2^{ου} ή στις αρχές του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα, κατασκευάστηκε ένα ωδείο εντός της περίστυλης αυλής. Λόγοι οικονομίας (υλικού και εργασίας) οδήγησαν στην επιλογή αυτής της θέσης: το ωδείο ενσωμάτωσε στην τοιχοποιία του ολόκληρη τη βόρεια, τη δυτική και τμήματα της ανατολικής κιονοστοιχίας της αυλής, καθώς και άλλα αρχιτεκτονικά μέλη του αρχικού κτιρίου.

Το ρωμαϊκό ωδείο της Επιδαύρου, που αποκαλύφθηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα από τον Π. Καββαδία, ήταν ένα μικρό στεγασμένο θέατρο (*theatrum tectum*) σχεδόν

ορθογώνιου σχήματος, που θύμιζε τον αρχιτεκτονικό τύπο του ελληνιστικού Βουλευτηρίου. Από το ορθογώνιο περίγραμμά του προεξείχαν δύο εξωτερικές κλίμακες (στα βόρεια και νότια αντίστοιχα), καθώς και ισχυρές αντηρίδες που στήριζαν την, πιθανώς, δίρριχτη στέγη του. Εικάζεται ότι ο χώρος φωτιζόταν με μεγάλα παράθυρα.

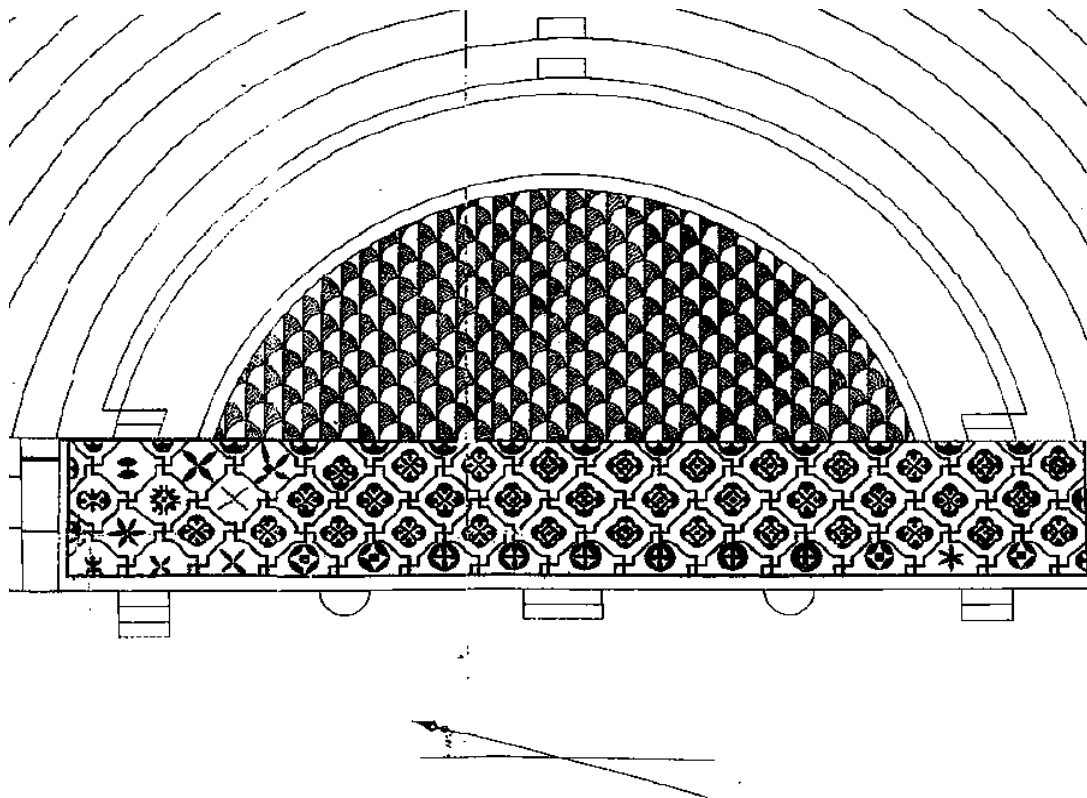
Το ωδείο αποτελείτο (από δυτικά προς τα ανατολικά) (εικ. 8): από τα καμαρίνια (*postscaenium*), που προστέθηκαν στη δεύτερη οικοδομική φάση του μνημείου (1), το σκηνικό βάθρο (*pulpitum*) με τις δύο ημικυκλικές κόγχες για την τοποθέτηση αγαλμάτων (2), την ορχήστρα (3) με τις παρόδους και το κοίλο (*cavea*), χωρητικότητας περίπου 1.300 ατόμων. Το κοίλο χωριζόταν σε δύο μέρη (*cunei*) από μια μεσαία κλίμακα και, πιθανώς, σε δύο διαζώματα από ένα διάδρομο (*praecinctio*). Σώζεται μόνο το κάτω διάζωμα (*ima cavea*) με τις δώδεκα σειρές εδωλίων (4), που ήταν χτισμένο πάνω σε τεχνητή επίχωση, καθώς και η υποδομή του άνω διαζώματος (*summa cavea*), που απαρτιζόταν από έξι θολωτές βοηθητικές αίθουσες (5) και ένα διάδρομο (*cryptoporticus*). Υπολογίζεται ότι στη *summa cavea* υπήρχαν από οχτώ έως δέκα σειρές εδωλίων.

Εικ. 8. Κάτοψη του ρωμαϊκού ωδείου του Ασκληπείου της Επιδαύρου (Κ. Aslanidis, *Journal of Roman Archaeology* 16, 2003, εικ. 9α): 1. *postscaenium*, 2. *pulpitum*, 3. ορχήστρα, 4. *ima cavea*, 5. *summa cavea* και θολωτές βοηθητικές αίθουσες.

Η προεδρία στο κάτω διάζωμα χωριζόταν από τις υπερκείμενες σειρές εδωλίων με ένα διάδρομο, ενώ διέθετε, όπως και η κατώτατη σειρά εδωλίων, έναν

πρόσθετο χώρο για τα πόδια των θεατών (*υποπόδιο*). Η ημικυκλική ορχήστρα του ωδείου ήταν διακοσμημένη με ψηφιδωτό δάπεδο. Τρεις στενές κλίμακες (έκαστη με τρεις βαθμίδες), που ξεκινούσαν από το επίπεδο της ορχήστρας, οδηγούσαν στο σχετικά χαμηλό *pulpitum* της σκηνής (ύψ. 0,79 μ, μήκ. 18,90, πλ. 5,50 μ.). Η *scanae frons* που υψωνόταν πίσω από το *pulpitum* ήταν, πιθανώς, ένας απλός τοίχος με τρεις θύρες, οι παραστάδες των οποίων σχηματιζόνταν από τους κίονες του ελληνοιστικού Τελετουργικού Εστιατορίου. Από τις παρόδους της ορχήστρας εισέρχονταν όσοι επρόκειτο να καθίσουν στις χαμηλότερες σειρές εδωλίων, ενώ όσοι επρόκειτο να καθίσουν στις υψηλότερες, εισέρχονταν από τις εξωτερικές κλίμακες (στα βόρεια και νότια) και από τις δύο θύρες που βρίσκονταν στην ανατολική πλευρά του κτηρίου.

Εικ. 9. Σχέδιο του ψηφιδωτού που διακοσμούσε την ορχήστρα του ωδείου (Π. Καββαδίας, *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας* 1904, πίν. Α).

Εικ. 10. Έγχρωμη λεπτομέρεια του ψηφιδωτού της ορχήστρας του ωδείου (http://www.diazoma.gr/GR/Page_04-01_AT-076.asp).

Εικάζεται ότι στο ωδείο της Επιδαύρου τελούνταν μουσικές παραστάσεις και «μυστικιστικά δράματα» (mystic dramas) που, ίσως, σχετίζονταν με τελετουργικά γεύματα. Σύμφωνα με μια άλλη θεωρία, ωστόσο, η ένταξη του μνημείου στο χώρο του ιερού του Ασκληπιού, πιθανώς, υποδηλώνει τη λειτουργία του ως ένα είδος «δραματοθεραπευτικού» κέντρου.

Βιβλιογραφία

- Aslanidis, K., «The Roman odeion at Epidaurus», *Journal of Roman Archaeology* 16, 2003, 301-311.
- Bieber, M., *The History of the Greek and Roman Theater*, 2^η Έκδοση, Princeton, New Jersey 1961², 177, εικ. 621.
- Ciancio Rossetto, P. – Pisani Sartorio, G. (επιμ.). *Teatri greci e romani: Alle origini del linguaggio rappresentato. Censimento analitico*, Roma 1994-96, τόμ. II, 211 (H.P. Isler).
- Di Napoli, V., *Teatri della Grecia Romana: forma, decorazione, funzioni. La provincia d'Acacia*, Atene 2013 (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 67), 60-61.
- Izenour, G., *Roofed Theaters of Classical Antiquity*, New Haven 1992, 119-125.
- Καββαδίας, Π., *Το ιερόν του Ασκληπιού εν Επιδαύρῳ και η θεραπεία των ασθενών*, 150-154.
- Καββαδίας, Π., «Περί των εν Επιδαύρῳ ανασκαφών», *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας* 1899, 103, 105.
- Καββαδίας, Π., «Περί των εν Επιδαύρῳ ανασκαφών. Το Γυμνάσιον», *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας* 1901, 49-51.

- Καββαδίας, Π., «Περί των εν Επιδαύρω ανασκαφών. Το Ωδείον», *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας* 1904, 61.
- Κυριακή, Β., «Το συγκρότημα του Γυμνασίου [Εστιατόριον]» στο: *Το Ασκληπιείο της Επιδαύρου. Η έδρα του θεού γιατρού της αρχαιότητας. Η συντήρηση των μνημείων του*, Περιφέρεια Πελοποννήσου 1999, 34-39.
- Kyriaki, V. – Paleokrassa, L. – Giole, K., «The Propylon of the Gymnasium» in *The Propylon of the “Gymnasium” and the Tholos in the Asclepieion of Epidaurus*, Athens 1988, 21-34, 44.
- Meinel, R., *Das Odeion. Untersuchungen an überdachten antiken Theatergebäuden*, Frankfurt am Main 1980, 225-228.
- Nielsen, I., *Cultic Theatres and Ritual Drama. A Study in Regional Development and Religious Interchange between East and West in Antiquity* (Aarhus Studies in Mediterranean Antiquity 4), Aarhus 2002, 106.
- Sear, F., *Roman Theatres. An Architectural Study*, Oxford 2006, 397.
- Tomlinson, R.A., *Epidaurus*, London 1983, 83.
- Tomlinson, R.A., “Two Buildings in Sanctuaries of Asklepios”, *The Journal of Hellenic Studies* 89, 1969, 106-117, ιδ. σσ. 111-112.
- Φαράκλας, Ν., *Επιδαυρία* (Αρχαίες Ελληνικές Πόλεις 12), Αθήνα 1972, 71.

Το ελληνιστικό θέατρο των Μυκηνών

Περίπου 120 μ. δυτικά της Πύλης των Λεόντων βρίσκεται ο θολωτός μυκηναϊκός «Τάφος της Κλυταιμνήστρας» που από την κλασική εποχή μέχρι την εποχή της τυχαίας ανακάλυψής του (πιθανώς το 1812) ήταν καλυμμένος με χώμα. Οι κάτοικοι της ελληνιστικής πόλης των Μυκηνών, μη γνωρίζοντας την ύπαρξή του και εκμεταλλευόμενοι την κατηφορική κλίση του εδάφους, έχτισαν στην επίκωση του δρόμου ένα μικρό θέατρο, που χρονολογείται πιθανότατα στο δεύτερο μισό του 3^{ου} π.Χ. αιώνα. Από το θέατρο αυτό σώζονται λίγα λείψανα από τη θεμελίωση της σκηνής, ένα μικρό τμήμα της προεδρίας και τρεις βαθμίδες μιας κλίμακας, που οδηγούσε στις θέσεις των θεατών. Οι τελευταίες δεν θα πρέπει να είχαν τη μορφή λίθινων εδωλίων αλλά ξύλινων ικρίων, καθώς βρέθηκαν *in situ* ένας ή δύο κυκλικοί λίθοι που θα μπορούσαν να είχαν χρησιμοποιηθεί σαν βάσεις στήριξης ξύλινων πασσάλων. Δυο επιγραφές (*IG IV 497* και *BSA 25*, 1921-1923, σσ. 408-415) συνδέουν τη χρήση του θεάτρου με τον εορτασμό των Διονυσίων.

Βιβλιογραφία

- Arias, P.E. *Il Teatro Greco fuori di Atene*, Firenze 1934, 86-88.
- Boethius, C.A., «Excavations at Mycenae. XI. Hellenistic Mycenae», *The Annual of the British School at Athens* 25, 1921-23, 418-420 εικ. 94-95.
- Bulle, H., *Untersuchungen an griechischen Theatern*, München 1928, 259.

- Ciancio Rossetto, P. – Pisani Sartorio, G. (επιμ.). *Teatri greci e romani: Alle origini del linguaggio rappresentato. Censimento analitico*, Roma 1994-96, τόμ. II, 265 (H.P. Isler).
- Dilke, O.A.W., «The Greek Theatre Cavea», *The Annual of the British School at Athens* 43, 1950, 125-192, ιδ. σ. 175.
- Dilke, O.A.W., «Details and Chronology of Greek Theatre Caveas», *The Annual of the British School at Athens* 45, 1950, 21-62, ιδ. σσ. 38-39, πίν. 2f.
- Mylonas, G.E., *Mycenae Rich in Gold*, Athens 1983, 175-177.
- Sear, F., *Roman Theatres. An Architectural Study*, Oxford, New York 2006, 402.
- Wace, A.J.B., *Mycenae. An Archaeological History and Guide*, Princeton, New Jersey 1949, 38, εικ. 54a,b.
- Wace, A.J.B., «Mycenae 1939-1954. Part III. Notes on the Construction of the ‘Tomb of Clytemnestra’», *The Annual of the British School at Athens* 50, 1955, 194-198, πίν. 35.